

# Izazovi korištenja fondova EU na lokalnoj razini - studija slučaja otoka Hvara

---

**Benussi, Darina**

**Undergraduate thesis / Završni rad**

**2024**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

*Permanent link / Trajna poveznica:* <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:392737>

*Rights / Prava:* [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-12-09**



*Repository / Repozitorij:*

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)



Sveučilište u Zagrebu  
Fakultet političkih znanosti  
Prijediplomski studij politologije

Darina Benussi

IZAZOVI KORIŠTENJA FONDOVA EU NA LOKALNOJ  
RAZINI – STUDIJA SLUČAJA OTOKA HVARA  
ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu  
Fakultet političkih znanosti  
Prijediplomski studij politologije

IZAZOVI KORIŠTENJA FONDOVA EU NA LOKALNOJ  
RAZINI – STUDIJA SLUČAJA OTOKA HVARA  
ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Igor Vidačak

Studentica: Darina Benussi

Zagreb, 2024.

## SADRŽAJ

1. UVOD .....	4
2. FONDOVI EUROPSKE UNIJE .....	5
3. PROCES KORIŠTENJA EUROPSKIH FONDOVA .....	6
4. PRIMJERI KORIŠTENJA SREDSTAVA EUROPSKE UNIJE NA OTOKU HVARU .....	8
4.1. Projekt izgradnje vodnokomunalne infrastrukture aglomeracija Jelsa - Vrboska i Stari Grad .....	8
4.2. Izgradnja reciklažnog dvorišta u Jelsi .....	9
4.3. HVAR – Tvrđava kulture.....	10
4.4. Projekt “Nastavak unaprjeđenja usluga za djecu u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Dječjeg vrtića Vandela Božilković u gradu Hvaru” .....	11
4.5. „ZNAKOVI KVALITETE – Hrvatska kvaliteta za proizvode Društva“ .....	11
4.6. Šetnica na zapadnom dijelu obalnog pojasa u Jelsi.....	12
4.7. Uređenje dječjeg igrališta u Dolu .....	12
4.8. Adaptacija prostora za pripremu hrane Dječjeg vrtića „Sardelice“ .....	12
4.9. Izgradnja zgrade muzeja za novi stalni postav Ribarske zbirke u Vrboskoj .....	13
4.10. Projekt Morski prsti otoka Hvara – valorizacija prirodne baštine poluotoka Kabal ...	13
5. IZAZOVI KORIŠTENJA EUROPSKIH FONDOVA .....	14
6. ZAKLJUČAK .....	16
7. LITERATURA.....	18

## 1. UVOD

Pristupanjem Europskoj uniji (EU) u srpnju 2013. godine Hrvatskoj je kao novoj članici omogućen čitav spektar različitih mogućnosti među kojima se posebice ističu mogućnosti financiranja odnosno korištenja financijskih sredstava EU kojima se potiče rast i razvoj raznih grana gospodarstva i društva. Europska unija osigurava financijska sredstva za niz projekata i programa kako bi prije svega države članice, ali i države koje pretendiraju na članstvo, imale mogućnosti osnažiti svoje politike i unaprijediti ekonomiju vlastite zemlje. Korištenje europskih fondova u Hrvatskoj pruža značajnu financijsku potporu za različite projekte i inicijative u cilju poticanja gospodarskog rasta, zapošljavanja, infrastrukture, obrazovanja, ruralnog razvoja i ostalih sektora. Počevši od infrastrukturnih projekata pa sve do inovacijskih inicijativa, sredstva iz EU fondova omogućuju značajne investicije koje doprinose boljitku svih građana i razvoju globalne konkurentnosti hrvatskog gospodarstva. S obzirom na to da je hrvatsko gospodarstvo pretežno koncentrirano na nestabilne grane ekonomije poput turizma, važno je da postoje određeni vanjski financijski poticaji koji mogu osnažiti razne aspekte istog. Isto tako, ključno je pravilno upravljanje i kontinuirani napor u jačanju kapaciteta i unapređenju sustava upravljanja kako bi se osigurala maksimalna iskoristivost dostupnih sredstava. U Republici Hrvatskoj postoji nekoliko različitih institucija i agencija koje pružaju podršku i savjetovanje za povlačenje sredstava iz EU fondova među kojima se kao ključni akter ističe Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije. Osim Ministarstva, važne su i razne regionalne razvojne agencije, Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije HAMAG – BICRO, Hrvatska gospodarska komora (HGK) i sl. U ovom radu poseban naglasak bit će na korištenju sredstava Europske unije na lokalnoj razini u Republici Hrvatskoj. Unatoč rastućoj literaturi o djelotvornosti korištenja EU fondova u Hrvatskoj (Đulabić, 2015.; Mičetić-Fabić., 2012; Puljiz, 2011.), analiza izazova i učinaka korištenja tih fondova na lokalnim razinama još je nedovoljno istražena. S obzirom na sve administrativne prepreke s kojima se susreću manje sredine, glavni cilj jest istražiti na koji se način odnosno u kojima područjima koriste sredstva iz EU fondova na lokalnoj razini u Hrvatskoj, na primjeru otoka Hvara. Rad je preglednog karaktera i osnovni mu je zadatak dati prikaz projekata koji su na otoku Hvaru, odnosno u samom gradu, ali i ostalim općinama otoka Hvara, financirani od strane Europske unije te analizirati rezultate i izazove realizacije navedenih projekata.

## 2. FONDOVI EUROPSKE UNIJE

Fondovi Europske unije predstavljaju ključni instrument financijske potpore namijenjen zemljama članicama EU kako bi podržali različite projekte i inicijative koje pridonose gospodarskom razvoju, socijalnoj koheziji i regionalnom razvoju. Odnosno, europski fondovi su financijski instrumenti za provedbu pojedine javne politike Europske unije u zemljama članicama. EU fondovi predstavljaju novac europskih građana koji se, prema određenim pravilima i procedurama, dodjeljuje različitim korisnicima za provođenje projekata koji trebaju doprinijeti ostvarivanju tih ključnih javnih politika EU. Ključni europski fondovi uključuju europske strukturne i investicijske fondove unutar kojih postoji podjela na Europski fond za regionalni razvoj, Kohezijski fond, Europski socijalni fond, Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj i Europski fond za pomorstvo i ribarstvo. Europski fond za regionalni razvoj (EFRR) i Europski socijalni fond (ESF) poznati su kao strukturni fondovi, a svih pet fondova zajedno se nazivaju Europski strukturni i investicijski fondovi (ESI fondovi) (strukturnifondovi.hr, 2024). Europske javne politike definiraju se za razdoblje od 7 godina, pri čemu se to razdoblje naziva financijskom perspektivom. Trenutno razdoblje u kojem se nalazi Europska unija je 2021. – 2027., ali krajem 2023. je dovršena provedba projekata za razdoblje 2014. – 2020. U proteklom financijskom razdoblju 2014. – 2020. Republici Hrvatskoj je iz Europskih strukturnih i investicijskih (ESI) fondova na raspolaganju bilo ukupno 10,731 milijardi eura. Od tog iznosa 8,452 milijardi eura predviđeno je za ciljeve kohezijske politike, 2,026 milijarde eura za poljoprivredu i ruralni razvoj te 253 milijuna eura za razvoj ribarstva. U novom financijskom razdoblju 2021. – 2027. omotnica proračuna Europske unije najveća je do sada te iznosi 1 824,3 milijardi eura, a za Republiku Hrvatsku predodređeno je i stavljeno na raspolaganje više od 25 milijardi eura u tekućim cijenama. Kao i do sada, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, kao središnje koordinacijsko tijelo, u suradnji s Europskom komisijom, odgovorno je za izradu nacionalnih strateških programskih dokumenata za financijsko razdoblje 2021. - 2027. godine, kao i za programiranje nove generacije navedenih dokumenata. Također, Ministarstvo priprema institucionalni okvir koji je potreban za izradu tih dokumenata (razvoj.gov.hr, 2024). Sredstva koja su dostupna državama članicama u financijskom razdoblju 2021. - 2027. dolaze iz dva izvora. Prvi je uobičajen i naziva se Višegodišnji financijski okvir (VFO), a koji se planira za sedmogodišnje razdoblje. Drugi izvor je novina uvedena zbog krize uzrokovane koronavirusom početkom 2020. godine, a naziva se NGEU - *next generation EU* (EU sljedeće generacije). Ukupna sredstva iz VFO-a iznose 1 074,3 milijardi eura, dok je 750 milijardi eura

osigurano kroz instrument NGEU. Od navedenih 750 milijardi eura, 390 milijardi eura je namijenjeno bespovratnim sredstvima, a 360 milijardi eura za zajmove državama članicama. Republika Hrvatska će u financijskom razdoblju 2021. - 2027. dobiti više od 14 milijardi eura iz VFO-a i nešto više od 11 milijardi eura iz NGEU što ukupno daje brojku od više od 25 milijardi eura stavljenih na raspolaganje Republici Hrvatskoj (strukturnifondovi.hr, 2024).

### 3. PROCES KORIŠTENJA EUROPSKIH FONDOVA

Svaki proces prijave za povlačenje europskih sredstava ima specifične korake koje je potrebno ispuniti kako bi u konačnici ostvarili preduvjete uspješnog apsorpiranja sredstava. Prema Europskoj komisiji svaki projekt treba imati definirane dionike, uključujući glavnu ciljanu skupinu i korisnike, jasno određene strukture koordinacije, upravljanja i financiranja, sustav nadzora i evaluacije, odgovarajuću razinu financijske i ekonomske analize koja pokazuje da će koristi projekta biti veće od samih troškova. Svaki projektni ciklus sastoji se od šest etapa koje su međusobno isprepletene. Proces započinje fazom planiranja, koja uključuje analizu stanja na lokalnoj, nacionalnoj i sektorskoj razini, uz pregled relevantnih nacionalnih i europskih strateških okvira. Sljedeća faza je identifikacija, koja se fokusira na stvaranje početne projektne ideje, što predstavlja temelj za iduću fazu pod nazivom oblikovanje. Ova faza usmjerena je na razumijevanje potreba dionika uključenih u izradu projektnog prijedloga. U ovoj fazi identificiraju se problemi koji se žele riješiti, a koji su prepoznati kroz razgovore s korisnicima i analizu dionika. Takva rješenja postaju potencijalni projekti. U ovoj fazi ključno je procijeniti kapacitete svih dionika koji bi mogli biti dio projekta. Na to se nadovezuje detaljna razrada projekta, gdje se definiraju ključni elementi kao što su svrha projekta, specifični ciljevi, očekivani rezultati, aktivnosti, ciljne skupine, krajnji korisnici, potrebna sredstva i financijska struktura, te načini monitoringa odnosno praćenja i evaluacije projekta. Ako je moguće, poželjno je uključiti razne dionike već u fazi planiranja i razvoja projekta. Nakon uspješne evaluacije projektnog prijedloga slijedi faza financiranja projekta. Ugovaranje i početak provedbe specifični su koraci koji ovise o provedbenom tijelu. U ovoj fazi različiti europski projekti prolaze kroz takozvano "čišćenje" proračuna, pri čemu provedbeno tijelo može smanjiti odobrena sredstva ako smatra da pojedine stavke proračuna ili planirane aktivnosti nisu dovoljno precizno obrazložene ili ne doprinose postizanju konačnog cilja projekta. Nakon evaluacije proračuna, ova faza završava potpisivanjem ugovora između provedbenog tijela i korisnika, odnosno koordinatora projekta. Nakon potpisivanja ugovora, počinje provedba i nadzor projekta. Projekt se realizira kroz aktivnosti usmjerene na postizanje zacrtanih ciljeva. U ovoj fazi također se prati napredak u

ostvarivanju planiranih rezultata, što se naziva monitoring. Monitoring uključuje prikupljanje i analizu podataka o napretku projekta i ostvarivanju ciljeva prema početnom planu. Ovaj proces nadzora provodi se korištenjem različitih alata, poput anketa i individualnih ili grupnih razgovora sa sudionicima projekta, kako bi se identificirale potrebne mjere za poboljšanje projekta i osigurala uspješna realizacija planiranih ciljeva. Također, tijekom cijelog trajanja projekta provode se stalne evaluacije koje uključuju pregled projekta od strane nadležnih tijela te davanje povratnih informacija kako bi se osigurala uspješnost provedbe. Završna faza evaluacije odnosi se na zatvaranje projekta, što uključuje završni pregled projekta uz procjenu njegove relevantnosti, izvedivosti i održivosti, s ciljem poboljšanja upravljanja budućim projektnim ciklusima (Tomljanović i Murić, 2023: 109 – 110). S druge strane, kada je riječ o samoj prijavi na natječaj, potrebno je obratiti pažnju na činjenicu može li uopće prijavitelj sudjelovati u natječaju te u kojoj ulozi – kao partner ili kao prijavitelj. Nakon što je navedeno utvrđeno, može se krenuti na idući korak koji podrazumijeva proučavanje natječajne dokumentacije koju je potrebno priložiti. U pravilu, većina natječaja sastoji se od sličnih elemenata, a najčešće su to opis projekta, proračun i ostali dokumenti. U opisu projekta definiraju se relevantnost, ciljevi, aktivnosti, rezultati, metodologija i održivost projekta. Proračun važi kao detaljan plan troškova povezan s predloženim aktivnostima prijavljenog projekta dok se u ostale dokumente ubrajaju različite izjave prijavitelja i partnera, partnerski sporazum, dozvole, studije izvodljivosti navedenog projekta, studija utjecaja na okoliš i slični dokumenti (Tomljanović i Murić, 2023: 124). Ovdje je potrebno dodatno naglasiti važnost monitoringa u samom procesu provedbe i nadzora projekta. Kao što je već prethodno navedeno, monitoring je ključni i nezaobilazni dio projektnog ciklusa. Bez stalnog i kvalitetnog monitoringa, nije moguće procijeniti odvija li se projekt prema planiranom rasporedu. Osim toga, bez izvještavanja nadležnih tijela, nije moguće potraživati stvarne troškove nastale tijekom projekta. Monitoring ima za cilj olakšati korisnicima i ugovornim tijelima provedbu projekta te stoga obuhvaća sustavno prikupljanje, analizu i distribuciju informacija potrebnih za upravljanje i donošenje odluka unutar projekta. Također, monitoring omogućava praćenje napretka projekta i prepoznavanje potencijalnih rizika ili problema u provedbi, što omogućuje pravovremeno reagiranje na eventualne poteškoće u samom procesu provedbe. U Republici Hrvatskoj za monitoring su uglavnom nadležna državna tijela odnosno Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije, Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, Ministarstvo poljoprivrede itd. (Tomljanović i Murić, 2023: 129).



#### 4. PRIMJERI KORIŠTENJA SREDSTAVA EUROPSKE UNIJE NA OTOKU HVARU

U posljednjih nekoliko godina otok Hvar ostvaruje značajne rezultate u turističkom sektoru čime se posljedično javlja potreba za unaprjeđenjem različitih grana društvenog i ekonomskog života. Hrvatska ima pristup značajnim financijskim sredstvima iz fondova Europske unije putem raznih programa koji podržavaju rast, razvoj i prilagodbu europskim standardima. Sve više općina, gradova i županija sudjeluje u projektnim aktivnostima, pri čemu se neke ističu velikim brojem uspješno provedenih projekata i iznosima dobivenih sredstava čime se postižu vrlo visoki rezultati u smislu zadovoljstva korisnika (Mičetić-Fabić, 2012: 179 – 180). Iako je korištenje europskih sredstava na otoku Hvaru u relativno niskom postotku u odnosu na primjerice glavni grad i ostala veća gradska središta u Republici Hrvatskoj, mogu se istaknuti nekoliko velikih projekata koji su sufinancirani od strane Europske unije. U nastavku rada bit će prikazani realizirani kapitalni projekti na otoku Hvaru u posljednjih nekoliko godina.

##### 4.1. Projekt izgradnje vodnokomunalne infrastrukture aglomeracija Jelsa - Vrboska i Stari Grad

Projektom je predviđena izgradnja i rekonstrukcija sustava odvodnje i vodoopskrbe za gradove / naselja Stari Grad, Jelsa, Vrboska i Basina. Cilj ovog postupka je usklađivanje aglomeracija Jelsa – Vrboska i Stari Grad s Okvirnom direktivom o vodama (2000/60/EZ), Direktivom o kvaliteti vode namijenjenoj za ljudsku potrošnju (98/83/EZ) i s Direktivom o pročišćavanju komunalnih otpadnih voda (91/271/EEZ) kako bi se postiglo i očuvalo dobro stanje voda radi zaštite života i zdravlja ljudi, te zaštite vodnih i o vodi ovisnih ekosustava. Projekt obuhvaća nekoliko stavki: 1. Izgradnju i rekonstrukciju sustava javne vodoopskrbe, što obuhvaća izgradnju 21.030 metara vodoopskrbnih cjevovoda, rekonstrukciju 35.597 metara postojećih cjevovoda, rekonstrukciju 2.884 kućnih priključaka te izgradnju 19 mjerno-regulacijskih okana, 2. Izgradnju sustava javne odvodnje, uključujući izgradnju 55.132 metara gravitacijskih kolektora uz pripremu 2.799 kućnih priključaka za odvodnju, izgradnju 5.796 metara tlačnih kanalizacijskih cjevovoda te izgradnju 10 kanalizacijskih crpnih stanica, 3. Izgradnju mehaničkog stupnja pročišćavanja u UPOV-u Jelsa - Vrboska s kapacitetom od 9.000 ES, uz pristupnu prometnicu i podmorsku dionicu ispusta duljine 2.000 metara i 4. Izgradnju mehaničkog stupnja pročišćavanja u UPOV-u Stari Grad s kapacitetom od 6.000 ES, uključujući pristupnu prometnicu, kopnenu dionicu duljine 3.487 metara te podmorsku dionicu ispusta duljine 2.000 metara (strukturnifondovi.hr, 2024). Trenutni sustav odvodnje na otoku Hvaru oslanja se na septičke jame, čiji se sadržaj ispušta u tlo i more. Kako bi se zaštitio okoliš i poboljšala kvaliteta života stanovnika, potrebno je izgraditi učinkovit sustav

za prikupljanje i obradu otpadnih, odnosno fekalnih voda. Osim izgradnje sustava odvodnje fekalnih voda, zbog uskih ulica i dotrajalih cjevovoda potrebno je rekonstruirati i nadograditi vodoopskrbni sustav. Ovim mjerama osigurava se dugoročno kvalitetno rješenje za vodoopskrbu i odvodnju. Također, projektom se uspostavlja učinkovit i održiv sustav vodoopskrbe i odvodnje za područje aglomeracija (gradovi/naselja Stari Grad, Jelsa, Vrboska i Basina). Osim toga, u sklopu sveobuhvatnog projekta, priključuju se i stanovnici te gospodarski subjekti koji trenutno nisu povezani na sustav javne vodoopskrbe ili javne odvodnje koja završava uređajem za pročišćavanje otpadnih voda. Izgradnjom/rekonstrukcijom vodoopskrbnog sustava i sustava odvodnje ostvarit će se niz mjera koje će omogućiti viši standard života građana, poboljšanu kakvoću mora što utječe na kvalitetu turističke ponude, smanjenje broja septičkih jama i očuvanje okolnih ekosustava s iznimnom bioraznolikošću (aglomeracije-jl-vrb-stg.hr, 2024). Ukupna raspoloživa bespovratna sredstva iz Kohezijskog fonda za projekt „Izgradnja vodnokomunalne infrastrukture aglomeracija Jelsa-Vrboska i Stari Grad“ iznose 259.088.936,28 HRK. Prema prethodno navedenom, stopa sufinanciranja za projekt „Projekt izgradnje vodnokomunalne infrastrukture aglomeracija Jelsa-Vrboska i Stari Grad“ iznosi 68,3%. Preostali dio financiranja sufinanciran je iz nacionalnih sredstava. Krajnji planirani rok za ovaj projekt bio je predviđen za kraj 2023. godine (strukturnifondovi.hr, 2024).

#### 4.2. Izgradnja reciklažnog dvorišta u Jelsi

Projekt je sufinanciran sredstvima iz Kohezijskog fonda u financijskom razdoblju 2014. do 2020. i provodio se sukladno Ugovoru o dodjeli bespovratnih sredstava. Ugovor je potpisan s Ministarstvom zaštite okoliša i energetike i Fondom za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost. Glavni cilj projekta uključuje izgradnju i opremanje reciklažnog dvorišta, provođenje informativno-obrazovnih aktivnosti te aktivnosti promidžbe i vidljivosti vezane za korištenje reciklažnog dvorišta i pravilno odvajanje otpada. Izgradnjom reciklažnog dvorišta u Jelsi omogućit će se infrastruktura za prikupljanje odvojenih komponenti komunalnog otpada. U kombinaciji s informativno-obrazovnim aktivnostima, to će povećati stopu odvojenog prikupljanja otpada, što je ključno za smanjenje količine otpada koji se odlaže na odlagališta. Provedba projekta će, posljedično, doprinijeti zaštiti okoliša smanjenjem količine otpada na odlagalištima, sprječavanjem nepropisnog odlaganja otpada i smanjenjem emisija stakleničkih plinova, te će pomoći uspostavi održivog sustava gospodarenja otpadom. Ukupna vrijednost projekta je 3.220.633,25 kn od čega prihvatljivi troškovi iznose 3.013.766,06 kn. Ostvarena bespovratna sredstva iz Kohezijskog fonda iznose 2.561.701,15 kn, što predstavlja 85%

ukupno prihvatljivih troškova Projekta. Ostatak sredstava osiguran je iz proračuna Općine. Otvorenje novoizgrađenog reciklažnog dvorišta Jelsa bilo je predviđeno za kraj 2020. godine. Projekt je realiziran u postavljenim rokovima te su Provedbom projekta postignuti su ciljevi: izgrađeno i opremljeno reciklažno dvorište, informirano stanovništvo Općine Jelsa o važnosti reciklažnog dvorišta i pravilnom razdvajanju otpada u kućanstvima, te provedene informativno-obrazovne aktivnosti na području obuhvata projekta s ciljem edukacije o ulozi reciklažnog dvorišta i pravilnom odvajanju otpada u kućanstvima (jelsa.hr, 2024).

#### 4.3. HVAR – Tvrđava kulture

Krajem 2016. godine, bivša ministrica regionalnog razvoja i fondova EU, Gabrijela Žalac, i tadašnji gradonačelnik Hvara, Rino Budrović, potpisali su ugovor vrijedan 4,5 milijuna kuna za pripremnu fazu i izradu projektne dokumentacije za projekt „Hvar – Tvrđava kulture“ (hvar.hr, 2024). Opći cilj projekta „HVAR - Tvrđava kulture“ je poticanje održivog gospodarskog razvoja Hvara i okolne regije kroz razvoj i proširenje ponude kulturnog turizma. Specifični cilj projekta je izgradnja, obnova i opremanje tvrđave Fortice, Venerande, Galešnika i Arsenala, s namjerom stvaranja inovativnih kulturno umjetničkih, turističkih, edukativnih i drugih sadržaja, čime će se Hvar istaknuti kao prepoznatljivo turističko odredište. Projektni ciljevi uključuju revitalizaciju i opremanje Tvrđave Fortica, obnovu i opremanje Venerande, uređenje hortikulture - šetnice i vidikovca te operativnog pristaništa na Galešniku, revitalizaciju i opremanje restorana na Galešniku, modernizaciju i opremanje zgrade Arsenal te promociju i vidljivost samog projekta. Provedba projekta odnosi se na konkretne infrastrukturne radove i to redom kako slijedi: za Forticu su predviđene obnove platoa, šetnica, fortifikacija, te opremanje multimedijalne dvorane, izložbenih prostora, zbirki amfora i povijesnih artefakata, uz renoviranje suvenirnica i restorana. Na Venerandi će se renovirati ljetna pozornica i gledalište te obnoviti tehnička soba, izložbeni prostori, zbirka meteorologije i Centar za kulturu Grada Hvara, uz obnovu restorana, caffè bara i sanitarnog čvora. Na Galešniku se planira obnova bivše vojne utvrde, uređenje šetnica i vidikovaca te sanacija pristaništa. Za zgradu Arsenala projekt predviđa opremanje Centra za posjetitelje, multifunkcionalne dvorane, izložbenog prostora i Kapetanske sobe. Glavne aktivnosti koje se očekuju kao rezultati projekta „HVAR – Tvrđava kulture“ su povećanje angažmana lokalnog stanovništva koje će postati ambasadori hvarske kulturne baštine i potencijalno ostvarivati korist od njene valorizacije, promocija hvarske kulturne baštine s ciljem privlačenja većeg broja posjetitelja kao i podizanje svijesti o potrebi očuvanja zaštićenih kulturnih dobara u Hvaru, s posebnim naglaskom na Forticu, Venerandu, Galešnik i Arsenal. Grad Hvar je za

ovaj projekt odnosno za pripremu dokumentacije u fazi A osigurao gotovo 1,2 milijuna kuna vlastitih sredstava, dok je potpisanim ugovorom osigurano 3.355.656 kuna bespovratnih sredstava iz EU programa „Priprema i provedba integriranih razvojnih programa temeljenih na obnovi kulturne baštine“ (hvar.hr, 2024).

#### 4.4. Projekt “Nastavak unaprjeđenja usluga za djecu u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Dječjeg vrtića Vandela Božilković u gradu Hvaru”

Razdoblje provedbe projekta “Nastavak unaprjeđenja usluga za djecu u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Dječjeg vrtića Vandela Božilković u gradu Hvaru” previđeno je od prosinca 2021. godine do kolovoza 2023. godine. Provedbom ovog projekta unaprijedila se usluga putem produljenja radnog vremena za roditelje kojima je navedeno bilo potrebno, a čime su lakše uskladili obiteljski i poslovni život. Projekt je uključivao zapošljavanje osam novih zaposlenika, čije su plaće bile djelomično ili potpuno financirane iz projekta odnosno fondova europske unije. Također su financirane edukacije odgojitelja i stručnih suradnika za jačanje njihovih kompetencija u odgojno-obrazovnom radu. Ustanova je povećala kvalitetu ponude, što je zadovoljilo kako ustanovu, tako i korisnike u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju (vrtichvar.hr, 2024). Ukupna vrijednost projekta iznosi 1.263.904,63 kn, a isti iznos odobren je u pogledu bespovratnih sredstava od strane Europske unije i Europskog socijalnog fonda (strukturnifondovi.hr, 2024).

#### 4.5. „ZNAKOVI KVALITETE – Hrvatska kvaliteta za proizvode Društva“

Cilj projekta „ZNAKOVI KVALITETE – Hrvatska kvaliteta za proizvode Društva“ je uvođenje oznaka kvalitete (Hrvatska kvaliteta) za proizvode Društva, što će doprinijeti optimizaciji poslovanja te potaknuti rast i povećanje konkurentnosti na domaćem i međunarodnom tržištu. Projektnim aktivnostima bit će obuhvaćeni djelatnici Društva, sadašnji i budući korisnici njegovih usluga, kao i šira zajednica u kojoj Društvo djeluje. Glavni korisnik projekta je Hvar Hills d.o.o., društvo s ograničenom odgovornošću za vinogradarstvo, vinarstvo i trgovinu. Društvo je promijenilo naziv tijekom 2017 g. iz Plančić d.o.o u Hvar Hills te je primorano iznova razvijati prepoznatljivost na tržištu, razvoj brenda i povećavati tržišni udio uz rast profitabilnosti. Uspješna provedba projekta dovesti će do povećanja konkurentnosti Društva na domaćem i starnom tržištu. Ciljna skupina su sadašnji i potencijalni potrošači, kao i šira i uža društvena zajednica unutar kojih se odvijaju aktivnosti Društva (hvarhills.com, 2024). Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog fonda za regionalni razvoj i operativnog programa Konkurentnost i kohezija. Ukupna vrijednost projekta

iznosi 65.000,00 kn te je u istom iznosu i sufinanciranje iz europskih fondova (strukturnifondovi.hr, 2024).

#### 4.6. Šetnica na zapadnom dijelu obalnog pojasa u Jelsi

Projekt čija izgradnja je financirana putem natječaja LAG-a Škoji T.O. 2.1.1 - Ulaganje u pokretanje, poboljšanje ili proširenje lokalnih temeljnih usluga za ruralno stanovništvo. Projektom je izgrađena nova šetnica na jugozapadnom dijelu luke Jelsa u općini Jelsa, čime je podignuta razina sigurnosti svih sudionika u prometu. Pješaci se sada mogu slobodno kretati šetnicom umjesto kolnikom gdje prometuju motorna vozila. Ukupan iznos financiran iz sredstava Europske unije iznosi 518.688,00 kn, a preostali iznos sufinanciran je iz sredstava Splitsko – dalmatinske županije (lag-skoji.hr, 2024).

#### 4.7. Uređenje dječjeg igrališta u Dolu

Grad Stari Grad se 2019. godine prijavio na natječaj LAG-a Škoji T.O. 2.1.1 - Ulaganje u pokretanje, unapređenje ili proširenje osnovnih lokalnih usluga za ruralno stanovništvo, s projektom „Uređenje dječjeg igrališta u Dolu“. Zbog nedostatka društvene infrastrukture, odnosno prostora za sigurnu igru i druženje djece i mladih, pokrenuta je inicijativa za uređenje dječjeg igrališta. Kao rezultat, lokalno stanovništvo, a posebno djeca, dobili su dodatne sadržaje za zabavu, čime je poboljšana kvaliteta života u mjestu. Na igralištu su izvedeni zemljani i betonski radovi, a opremljeno je različitim sadržajima među kojima su toranj s krovom, tobogan, skrivalica i most, klackalica na dvije opruge, njihalica na jednoj opruzi, ljuljačka, vrtuljak, pješčanik i penjalica. Postavljanjem ovih sprava proširen je prostor za igru najmlađih, a uz njih su postavljene i tri klupe za odmor, namijenjene djeci i odraslima u pratnji. Ukupan udio sredstava koji su povučeni iz europskih fondova iznosi 214.420,00 kuna (lag-skoji.hr, 2024).

#### 4.8. Adaptacija prostora za pripremu hrane Dječjeg vrtića „Sardelice“

Dječji vrtić "Sardelice" u Gradu Starom Gradu koriste djeca jasličke i vrtičke dobi sa šireg područja. Kako bi se zadovoljile njihove potrebe, Grad Stari Grad je prijavio projekt na natječaj LAG-a Škoji za TO 2.1.1, kroz koji je adaptiran i opremljen prostor za pripremu hrane. Provedeni su građevinski, obrtnički i instalaterski radovi, nakon čega je instalirana nova kuhinja prema važećim normativima. Ovim projektom poboljšana je zdravstvena ispravnost i sigurnost u vrtiću, čime je unaprijeđena kvaliteta usluga na zadovoljstvo djece i roditelja. Osim toga, projekt također doprinosi razvoju socijalne infrastrukture i poboljšava

uvjete života mladih obitelji na otoku. Udio financiranja iz europskih fondova za ovaj projekt iznosi 270.947,11 kuna (lag-skoji.hr, 2024).

#### 4.9. Izgradnja zgrade muzeja za novi stalni postav Ribarske zbirke u Vrboskoj

Projekt je realiziran kroz tri ključne aktivnosti. Prva aktivnost uključivala je izgradnju moderne društveno-kulturne muzejske infrastrukture, koja je bila neophodna za očuvanje i prezentaciju ribarske i pomorske baštine lokalne zajednice. Druga aktivnost obuhvatila je istraživanje koje su proveli djelatnici Muzeja općine Jelsa, s ciljem dublje kontekstualizacije određenih predmeta te reevaluacije i reinterpretacije cjelokupne zbirke u lokalnom i širem kontekstu. Treća aktivnost bila je usmjerena na inovaciju koja će povećati vidljivost muzeja kroz izradu aplikacije s tehnologijom proširene stvarnosti, omogućujući korisnicima da putem ove tehnologije dožive scene iz prošlosti na ulicama Vrboske, izvan fizičkih granica muzeja (flag – skoji.hr, 2024). Ukupni troškovi navedenog projekta iznose 2,4 milijuna kuna. Europska unija odobrila je sredstva u iznosu od 1,5 milijuna kuna dok je ostatak iznosa financiran iz sredstava općine Jelsa (morski.hr, 2024).

#### 4.10. Projekt Morski prsti otoka Hvara – valorizacija prirodne baštine poluotoka Kabal

Projekt ima za cilj valorizaciju prirodne baštine poluotoka Kabal. Na temelju idejnog projekta „Uređenje i revitalizacija pješačke staze KABAL“ sanirana je dionica puta dužine 2,5 km. Za uređenje staze provedeno je istraživanje podmorja u sedam odabranih uvala, u suradnji s Institutom za oceanografiju i ribarstvo u Splitu. Na temelju prikupljenih podataka izrađeni su interpretacijski materijali o biljnim i životinjskim vrstama poluotoka Kabal, uključujući stručne tekstove, fotografije i videa, što je poslužilo za izradu interaktivne karte i aplikacije Story Map. Posjetitelji staze mogu putem QR kodova na informativnim pločama pristupiti dodatnim informacijama o pojedinim temama, dok je interaktivna Story Map aplikacija dostupna na službenim stranicama Grada Staroga Grada i Turističke zajednice Stari Grad te prikazuje tematsku stazu na hrvatskom i engleskom jeziku. Osim toga, izrađen je projekt signalizacije i produkt dizajn proširene interpretacijske signalizacije i urbane opreme koja je postavljena duž edukativne staze i uz sedam odabranih uvala. Interaktivna karta i signalizacija imaju edukativnu i informativnu svrhu za sve posjetitelje, te ističu važnost očuvanja krajobrazne i biološke raznolikosti. Projekt je sufinanciran sredstvima Europske unije iz Operativnog programa za pomorstvo i ribarstvo u iznosu od 965.574,87 kuna dok su preostala sredstva financirana od strane Grada Starog Grada (stari – grad.hr, 2024).

## 5. IZAZOVI KORIŠTENJA EUROPSKIH FONDOVA

Pri korištenju europskih fondova javljaju se određeni izazovi koji mogu omesti sam proces apliciranja projekata stoga je važno identificirati navedene izazove te se u skladu s tim prilagoditi i pokušati izbjeći moguće probleme. Od iznimnog je značaja da su nacionalni pravni i institucionalni standardi na visokoj razini jer se u protivnom javna sredstva koriste neučinkovito ili se čak zloupotrebljavaju, bez obzira na financiranje iz EU-a. Stoga, poštivanje vladavine prava i strogi antikorupcijski standardi trebaju uvijek biti osnovni uvjet za pristup EU fondovima i natječajima. Također, u skladu s načelom supsidijarnosti, općine bi trebale imati ključnu ulogu u provedbi lokalnih projekata financiranih iz EU fondova. Svaka općina treba razviti strategiju prilagođenu svom području. Lokalna vlast bolje razumije prirodne resurse i potrebe svojih zajednica. Ipak, uspjeh često ovisi o razini predanosti i sposobnosti vlade za suradnju, kao i o dostupnim administrativnim kapacitetima. Prije prijave na natječaje, potrebno je provjeriti i po potrebi unaprijediti vještine i kompetencije. Osim navedenog, kapaciteti organizacija civilnog društva trebali bi biti znatno unaprijeđeni kako bi mogli aktivno sudjelovati u planiranju i provedbi projekata. Građanima treba omogućiti pristup informacijama o projektu tijekom cijelog njegovog razvoja i omogućiti im (prema mogućnosti anonimno) prijavljivanje problema ili sumnjivih aktivnosti odgovarajućim nadležnim tijelima. Također, poželjno je da podaci o projektima financiranim iz javnih sredstava budu objavljeni i distribuirani svim dionicima prije početka projekta, a u svrhu omogućavanja prikupljanja povratnih informacija koje će unaprijediti planiranje i provedbu projekta (eeb.org, 2024). Priprema i prijava projekata za EU fondove predstavlja veliki izazov, osobito za prijavitelje bez prethodnog iskustva. Institucije, udruge, jedinice lokalne samouprave i drugi potencijalni prijavitelji moraju proći kroz dug proces informiranja, stjecanja znanja i razmjene iskustava s sličnim organizacijama. Za navedenu skupinu prijavitelja, ali i za one s dugogodišnjim iskustvom u prijavama za EU projekte, ključan izazov je pravovremeno informiranje o trenutnim i budućim mogućnostima za prijavu. Pravovremeno prikupljanje informacija o fondovima, propisima i zakonima te mogućnostima samostalne prijave ili uključivanja u postojeće projekte omogućuje kvalitetno upravljanje razvojem. Ovo je posebno važno u složenim sustavima velikih gradova i organizacija, gdje je bitno imati relevantne informacije što ranije kako bi se pravodobno pripremili projekti i donijele ključne odluke (kao što su usklađivanje proračuna, izrada tehničke dokumentacije i prikupljanje dozvola i ponuda). Još jedan od izazova je i razvoj održivih investicijskih projekata koji udovoljavaju standardima EU i uvjetima specifičnih natječaja. Neovisno o

postojanju natječaja, projekte treba pripremiti uz sve tehničke i zakonske osnove kako bi bili spremni za prijavu na vrijeme. Ključno je da prijavitelji izrade popis prioriteta projekata i uspostave ili ojačaju partnerstva s relevantnim dionicima. Institucije koje izrađuju popise projekata trebaju osigurati da njihovi projekti budu uključeni u prioritetne projekte Županije (npr. u Županijsku razvojnu strategiju i slične dokumente). Također, poželjno je da se prijavitelji aktivno uključe u izradu lokalnih strategija i u rad lokalnih akcijskih grupa (LAG). LAG-ovi su od velikog značaja za razvoj ruralnih područja jer okupljaju i kombiniraju ljudske i financijske resurse iz javnog, privatnog i civilnog sektora, te stvaraju sinergiju i zajedničko vlasništvo koje je ključno za poboljšanje ekonomske konkurentnosti. Dodatni izazov je usklađivanje strategija i prioriteta s idejama prijavitelja, političkim pritiscima i interesima različitih skupina. Važno je poboljšati participaciju dionika i produbiti suradnju između lokalne samouprave, javnih ustanova, raznih organizacija, udruga, razvojnih agencija, obrazovnih institucija, poslovnih inkubatora i drugih sektora kako bi se uspješno provodili razvojni projekti. Bez tog partnerstva, uspješna provedba projekata je teško ostvariva. Đulabić (2015) također upozorava na presudnu važnost jačanja kulture partnerstva i dijaloga među različitim razinama vlasti i sa subjektima izvan javne uprave (gospodarstvo, civilno društvo). Kvaliteta apsorpcije EU fondova uvelike ovisi o spremnosti različitih razina vlasti na uzajamnu suradnju te uključivanje više subjekata u donošenje strateških odluka koje se tiču razvoja, i to tijekom cijelog ciklusa javne politike. S obzirom na navedeno može se zaključiti da postoje različiti izazovi kojima se treba posvetiti kada je riječ o prijavi i provedbi projekata sufinanciranih od strane Europske unije. Ipak, kada se pogleda dublje u tematiku može se identificirati nekoliko ključnih izazova na lokalnoj razini: nedovoljni administrativni kapaciteti potrebni za planiranje, pripremu i provedbu lokalnih razvojnih projekata, nedostatak financijskih sredstava za pripremu projekata te nedostatak financijskih sredstava za sufinanciranje projekata od strane korisnika. Stoga ako se ne ulože značajni napor u jačanje financijskih i apsorpcijskih kapaciteta za pravovremeno planiranje, pripremu i provedbu lokalnih i regionalnih razvojnih projekata, razina iskorištenosti dostupnih EU fondova bit će vrlo niska i nezadovoljavajuća (Jelić i Martić Kuran, 2012: 420 - 421). Korištenje EU fondova na Hvaru predstavlja veliku priliku za održivi razvoj otoka, očuvanje prirodne i kulturne baštine te poboljšanje kvalitete života lokalnog stanovništva. Kroz strateško planiranje i učinkovitu provedbu projekata, otok Hvar može iskoristiti dostupne resurse za daljnji napredak i razvoj.



## 6. ZAKLJUČAK

Korištenje europskih fondova predstavlja značajan instrument za poticanje gospodarskog rasta, razvoja infrastrukture i jačanja socijalne kohezije u zemljama članicama Europske unije. Europski fondovi predstavljaju ključnu polugu za razvoj i napredak Hrvatske, omogućujući realizaciju važnih projekata koji doprinose poboljšanju kvalitete života i gospodarskom rastu. Jedan od ključnih izazova u korištenju europskih fondova je usklađivanje nacionalnih prioriteta s ciljevima i pravilima Europske unije. To zahtijeva visok stupanj koordinacije između različitih tijela, kao i sposobnost prilagodbe lokalnih politika i strategija kako bi se osigurala maksimalna iskorištenost dostupnih sredstava. U tom kontekstu, transparentnost i odgovornost u upravljanju fondovima od presudne su važnosti kako bi se izbjegle nepravilnosti i osigurala uspješna realizacija projekata. Nadalje, korištenje fondova Europske unije u lokalnim sredinama u Hrvatskoj pokazalo se kao ključan alat za poticanje lokalnog i regionalnog razvoja, unaprjeđenje infrastrukture i poboljšanje kvalitete života stanovništva. Projekti financirani EU sredstvima osigurali su lokalnim zajednicama pristup resursima koji su im omogućili realizaciju strateški važnih projekata, od izgradnje socijalne infrastrukture do jačanja lokalne ekonomije. Ovaj je rad ukazao na niz izazova u korištenju EU fondova na lokalnim razinama, a među navedenim mogu se istaknuti kompleksnost procedura i administrativne prepreke, nedostatak kapaciteta, iskustva i stručnosti, nepoštivanje pravnih i institucionalnih standarda te nejasni ciljevi i strategije kao glavne prepreke u korištenju fondova EU. Svi navedeni izazovi utječu na same projekte i njihovu uspješnost stoga kako bi se maksimizirale koristi od EU fondova, ključno je adresirati ove izazove i sustavno raditi na njihovom poboljšanju i minimiziranju njihova utjecaja. Pojednostavljenje procedura i standardizacija dokumentacije na nacionalnoj razini može pomoći korisnicima da se lakše snalaze u administrativnim zahtjevima. Također, važno je ulagati u jačanje kapaciteta kroz obuke, tehničku pomoć i suradnju s partnerima koji imaju iskustva sa natječajima. Uključivanjem lokalnih zajednica, ali i stvaranjem nacionalne strategije razvoja može se osigurati bolje planiranje, a posljedično i uspješna provedba projekata. Ipak, unatoč različitim izazovima, uspješni primjeri korištenja europskih fondova na lokalnoj razini u Hrvatskoj, a posebice na otoku Hvaru na kojem je fokus ovog rada, pokazuju da europski fondovi mogu imati transformativan učinak na lokalne zajednice. Iskorištavanje navedenih fondova ne samo da smanjuje razvojne razlike unutar Hrvatske, već i jača kapacitete lokalne samouprave, čineći ih otpornijima i spremnijima za buduće izazove. Zaključno, europski fondovi predstavljaju iznimno vrijedan alat za poticanje razvoja na lokalnoj razini u Hrvatskoj. Oni

omogućuju lokalnim zajednicama da realiziraju projekte koji ne samo da poboljšavaju uvjete života, već i stvaraju temelje za dugoročni održivi razvoj. Kroz strateško i odgovorno upravljanje ovim sredstvima, lokalne vlasti mogu osigurati trajne koristi za svoje građane, doprinoseći pritom i ukupnom razvoju Hrvatske kao članice Europske unije. Dugoročno gledajući, učinkovito upravljanje i strateško planiranje korištenja EU fondova ostaje ključno za održivi razvoj i napredak lokalnih zajednica.

## 7. LITERATURA

Aglomeracije Jelsa – Vrboska i Stari Grad (2024) <https://www.aglomeracije-jl-vrb-stg.hr/> Pristupljeno 27. srpnja 2024.

Đulabić, V. (2015). Kako poboljšati apsorpcijski kapacitet za korištenje strukturnih i investicijskih fondova Europske unije, u Koprić, Škarica, Milošević (ur.) Suradnja i razvoj u lokalnoj i regionalnoj samoupravi, 133, Institut za javnu upravu, Zagreb

EEB (2024) <https://eeb.org/library/recommendations-on-the-efficient-use-of-eu-funds-in-central-eastern-europe/> Pristupljeno 11. kolovoza 2024.

Flag – skoji.hr (2024) <https://www.flag-skoji.hr/odabrani-projekti/opcina-jelsa---izgradnja-zgrade-muzeja-za-novi-stalni-postav-ribarske-zbirke-u-vrboskoj> Pristupljeno 14. kolovoza 2024.

Hvar.hr (2024) <https://www.hvar.hr/portal/hvar-postaje-tvrđava-kulture/> Pristupljeno 27. srpnja 2024.

Hvar hills (2024) <https://hvarhills.com/hr/eu-project/> Pristupljeno 27. srpnja 2024.

Jelić, P., & Martić Kuran, L. (2012). EU fondovi u financiranju lokalnih i regionalnih razvojnih projekata: Izazovi i ograničenja. U B. Katalinić (Ur.), Proceedings (International conference "Valis Aurea) 414. – 424. str.

Jelsa.hr (2024) <https://jelsa.hr/2020/04/21/izgradnja-reciklalnog-dvorista-u-jelsi/> Pristupljeno 02. kolovoza 2024.

Lag – skoji.hr (2024) <https://www.lag-skoji.hr/odabrani-projekti/opcina-jelsa-setnica-na-zapadnom-dijelu-obalnog-pojasa-u-jelsi> Pristupljeno 12. kolovoza 2024.

Lag – skoji.hr (2024) <https://www.lag-skoji.hr/odabrani-projekti/grad-stari-grad-uredenje-djecijeg-igralista-u-dolu> Pristupljeno 12. kolovoza 2024.

Lag – skoji.hr (2024) <https://www.lag-skoji.hr/odabrani-projekti/grad-stari-grad---adaptacija-prostora-za-pripremu-hrane-djecijeg-vrtica-sardelice> Pristupljeno 12. kolovoza 2024

Mičetić-Fabić, M. (2012). Organizacijska prilagođenost hrvatske lokalne samouprave za provedbu projekata financiranih od Europske unije. Hrvatska i komparativna javna uprava, 12 (1), 179-200.

Morski.hr (2024) <https://www.morski.hr/za-gradnju-ribarskog-muzeja-u-vrboskoj-odobreno-15-milijuna-kuna-iz-eu-fondova/> Pristupljeno 14. kolovoza 2024.

Puljiz, J. (2011). Analiza kapaciteta za korištenje EU fondova na županijskoj razini. Zagreb: IRMO.

Stari - grad.hr (2024) <https://stari-grad.hr/novosti/završen-projekt-morski-prsti-otoka-hvara-valorizacija-prirodne-bastine-poluotoka-kabal> Pristupljeno 14. kolovoza 2024.

Strukturni fondovi (2024) <https://strukturnifondovi.hr/eu-fondovi/eu-fondovi-2021-2027/zakonodavni-paket-za-kohezijsku-politiku-za-razdoblje-2021-2027/> Pristupljeno 14. lipnja 2024.

Strukturni fondovi (2024) <https://strukturnifondovi.hr/eu-fondovi/eu-fondovi-2021-2027/> Pristupljeno 08. srpnja 2024.

Strukturni fondovi (2024) <https://strukturnifondovi.hr/natjecaji/projekt-izgradnje-vodnokomunalne-infrastrukture-aglomeracija-jelsa-vrboska-i-stari-grad/> Pristupljeno 27. srpnja 2024.

Strukturni fondovi (2024) <https://strukturnifondovi.hr/popis-projekata/znakovi-kvalitete-hrvatska-kvaliteta-za-proizvode-drustva/> Pristupljeno 12. kolovoza 2024.

Strukturni fondovi (2024) <https://strukturnifondovi.hr/uruceno-75-ugovora-u-vrijednosti-vise-od-177-milijuna-kuna-za-unaprjedenje-usluga-ranog-i-predskolskog-obrazovanja/> Pristupljeno 27. srpnja 2024.

Tomljanović, M. i Murić, E. (2023). *Europski fondovi*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet.

Vrtić Hvar (2024) <https://vrtichvar.com/2023/09/20/projekt-nastavak-unaprjedenja-usluga-za-djecu-u-sustavu-ranog-i-predskolskog-odgoja-i-obrazovanja-naseg-djecjeg-vrtica/> Pristupljeno 14. lipnja 2024.